

Dražen PerićUniversity of Belgrade, Faculty of Orthodox Theology
e-mail: drazperic@yahoo.com**ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΜΕΘΟΡΙΟΣ» ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ**

Περίληψη: Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὅταν πραγματεύεται τὸ δόγμα γιὰ τὴ δημιουργία, τοποθετεῖ τὴ χριστιανικὴ κοσμολογία (=κτισσιολογία) σὲ πλατεῖα βάση. Δὲν ἐξετάζει τὸν κόσμον ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν Θεό. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀνθρωποκεντρικὸ καὶ θεοκεντρικὸ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς κτισσιολογίας. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πετυχαίνει μιὰ δημιουργικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ κοσμολογία, τὴν ἀνθρωπολογία καὶ τὴ θεολογία. Ὁ κτιστὸς κόσμος δὲν εἶναι ἀπὸ μόνος τοῦ ἀξία ἢ ἀγαθό, ἀλλὰ παίρνει ἀξία ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο «μεθόριος» ποῦ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτόν. Κέντρο τοῦ σύμπαντος εἶναι ὁ «μεθόριος ἄνθρωπος» καὶ ὁ ἐν Χριστῷ προορισμὸς τοῦ εἶναι ἢ βάση γιὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ σωστά ἡ ὅλη δημιουργία. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος (ὡς «μεθόριος») εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο ὑπάρχει τὸ σύμπαν, ἡ ὅλη δημιουργία δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ αὐτάρκης καὶ αὐτόνομη. Ἐτσι λοιπὸν ἡ κοσμολογία τοῦ Γρηγορίου ἔχει ὡς κύριο χαρακτηριστικὸ τὸν ὀργανικὸ τῆς σύνδεσμο μέ τὴν θεανθρωπολογία τοῦ. Ὁ σύνδεσμος αὐτὸς ἐν Χριστῷ ἀποτελεῖ πηγὴ γνώσης γιὰ τὸν Θεό, γι' αὐτὸ ἡ κοσμολογία καὶ ἡ ἀνθρωπολογία δὲν νοοῦνται χωρὶς τὴ θεολογία. Μόνον μέ τὴν εὐρεῖα αὐτὴ βάση μπορεῖ κανεὶς νὰ κατανοήσει σωστά τὴ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καὶ νὰ ἐρμηνεύσει τὴν ἐκδίπλωση τῆς θείας ἐνεργείας μέσα στὸν κόσμο.

Λέξεις κλειδιά: Γρηγόριος Νύσσης, ἀνθρωπολογία, «μεθόριος ἄνθρωπος», φύση, ψυχή, μεσίτης, Λόγος τοῦ Θεοῦ, θάνατος, ζωὴ, παρθενία.

Εἰσαγωγικά

Τὸ πρόσωπο καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης προσέλκυσαν κατὰ τίς τελευταῖες δεκαετίες τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνον ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ ἑτεροδόξων θεολόγων. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἶναι ἓνας συγγραφέας καὶ στοχαστὴς μεγαλοφυῆς καὶ ἁγίος. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἶχε συμβάλει στὴν ἐπίλυση τῶν θεολογικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς του. Ἦταν ἄριστος γνώστης τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ αὐτὸ φανερώνεται ἀπὸ τὴν εὐρεία χρῆση φιλοσοφικῶν ὄρων στὰ πολλὰ θεολογικὰ συγγράμματά του. Σὲ καμία περίπτωση ὅμως δὲν ὑπερτιμᾷ τὴ φιλοσοφία καὶ κάνει ἐπιλεκτικὴ χρῆση τῆς. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιο κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Γρηγόριο εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ ἐναρμονίσει τὰ φιλοσοφικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του προς τὸ χριστιανικὸ δόγμα.

Γενικά, κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἶχε παραμεριστεῖ. Ὅμως, στὶς τελευταῖες δεκαετίες μέ ὄλο καὶ περισσότερη προσοχὴ οἱ μελετητὲς στρέφονται στὴν ἔρευνα τοῦ ἔργου του καὶ μελετοῦν καὶ ἀναλύουν τὴν πλούσια φιλοσοφικὴ χριστιανικὴ σκέψη του. Πλέον δὲν σταματοῦν, ὅπως παλιότερα, μόνον στὰ πολλὰ δάνεια καὶ τίς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἀναζητοῦν τὸ νέο νόημα ποῦ τοὺς προσδίδει καὶ τὴν καθαρὰ χριστιανικὴ σύνθεση μέσα στὴν ὅποια τὰ ἐντάσσει. Αὐτὴ ἡ ἐπιλεκτικὴ χρῆση τῆς φιλοσοφίας ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἐπέφερε ἀφ' ἐνός μὲν διεύρυνση τῶν διαφορετικῶν φιλοσοφικῶν

ὄρων, ἀφ' ἑτέρου δέ ἐφαρμογή των μέ τό καινούργιο νόημα καί στή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ στάση τοῦ ἁγίου πατρός ἐναντι τῆς φιλοσοφίας ὀρίζεται στό ὄλο ἔργο του ὡς στάση ἐκλεκτικισμοῦ καί δημιουργικῆς ἀφομοιώσεως. Ὅπως εἶναι γενικά γνωστό καί ἀποδεκτό ἀπό ὄλους τούς εἰδικούς ἐρευνητές, οἱ ἐρμηνευτικές ἀρχές, τίς ὁποῖες χρησιμοποίησε ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ἀποτελέσαν καί ἐρμηνευτική μέθοδο ὁλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας γιά τήν ἐξήγηση τῶν ἐπιμέρους βιβλίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἄν καί οἱ ἴδιες αὐτές ἐρμηνευτικές ἀρχές ἐπισημαίνονται καί σέ προγενέστερους Μεγάλους Πατέρες καί ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, ἐντούτοις δέν μειώνεται ἡ προσωπική καί πολυσήμαντη προσφορά τοῦ ἁγίου ἐπισκόπου Νύσσης.

Θεμελιώδης προσφορά τοῦ Γρηγορίου καί νέο στοιχεῖο, πού μέ θεολογική συνέπεια εἰσάγει στήν χριστιανική σκέψη, εἶναι ἡ ἀνθρωπολογία του. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ὑπῆρξε ἐπίσης τεράστια ἡ ἐπίδρασή του καί ἀργότερα σ' ὅλη τή βυζαντινῆ περίοδο, προπάντων στή διαμόρφωση καί ἀνάπτυξη τοῦ θεωρητικοῦ μυστικισμοῦ, καί σέ ὅλα τά βασικά θέματα τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι τό μεγαλειῶδες καί πρωτοποριακό οἰκοδόμημα τῆς ἀνθρωπολογίας τοῦ Γρηγορίου εἶχε δύο πόλους: τόν ἄνθρωπο, πλασμένο κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, καί τόν Χριστό, ὡς μόνη δυνατότητα ἐπανακοινωνίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου¹. Ἔτσι, ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης δέν εἶναι κυριολεκτικά ἀπλῶς ἀνθρωπολογία, ἀλλά εἶναι ἀνθρωπολογική καί θεανθρωπολογική ἀνθρωπολογία.

Στή παρούσα μελέτη ἐρευνοῦμε τήν ἀνθρωπολογία ἢ θεανθρωπολογία τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης σχετικά μέ τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καί μέ τό ἐρώτημα περί τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Στή συνέχεια θά ἐπιχειρήσουμε νά κατανοήσουμε ἀκριβέστερα σέ τί ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἀναλογία καί σχέση μεταξύ ἀνθρώπου καί κόσμου. Ἡ κτίση ἐξαρτᾶται ἐξ ὁλοκλήρου ἀπό τόν ἄνθρωπο. Στή δραματική περιπέτεια καί διαδρομή τῆς κτίσεως καί τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Θεόν, ὁ ἴδιος ὁ Θεός θά ἐπέμβει μέ τόν πλέον παράδοξο τρόπο. Ὁ Θεός ἐν Χριστῷ πλούτισε κατά τέτοιον τρόπο τή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδή ἐπρόκειτο νά γίνῃ δική του περιβολή. Ἰδαίτερα ὅμως αὐτό πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ καί θά ἀσχοληθοῦμε σέ αὐτήν τήν ἐργασία εἶναι ἡ χρήση τοῦ ὄρου «*μεθόριος*» σχετικά με τήν ἀνθρώπινη φύση, μέ τήν ἀνθρώπινη ψυχή καί μέ τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ χρήση τοῦ ὄρου «*μεθόριος*» μέσα στό πλαίσιο τῆς θεανθρωπολογίας τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης.

Ἡ «*μεθόριος*» φύση τοῦ ἀνθρώπου

Στά ὅρια τῆς θεανθρωπολογίας τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης, ὡς ἀφετηριακό πρὸς ἐξέταση ζήτημα ἐδῶ, τίθεται τό περιεχόμενο καί ἡ σημασία τοῦ ὄρου «*μεθόριος*» σχετικά μέ τήν ἀνθρώπινη φύση. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἀναφέρεται στήν ἀνθρώπινη φύση μέ ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μόνος σ' ὅλη τήν δημιουργία, ὁ ὁποῖος εἶναι *μεθόριος*², δηλαδή ὁ μόνος πού μετέχει καί στόν πνευματικό καί τόν ὑλικό κόσμο. Ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης χαρακτηρίζει σταθερῶς τόν ἄνθρωπο ὡς *κρᾶμα* καί ὡς *μεθόριον* δύο κόσμων³. Ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι σύνθεση μεταξύ σώματος καί ψυχῆς, μίγμα⁴ ἐκ νοητοῦ καί αἰσθητοῦ - εἶναι *μεθόριος*. Ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό δημιουργήθηκε *μεθόριος*, δηλαδή μεταξύ ὑλικοῦ κόσμου καί νοεραῦς φύσεως⁵.

1 Πρβλ. Παπαδοπούλου 1990, σ. 604.

2 Γιά τή διπλή σύσταση τοῦ ἀνθρώπου καί τόν ρόλο του ὡς *μεθόριος* μεταξύ νοητοῦ καί αἰσθητοῦ κόσμου κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης βλ. Αλεξόπουλου 2008, σελ. 150-158.

3 Βλ. Χρήστου 1975, 234-235.

4 Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας*, PG 45, 25D.

5 Ὁ καθηγητής Στυλιανός Παπαδόπουλος πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης, ἀπό τόν Θεό δημιουργήθηκε *μεθόριος*, δηλαδή μεταξύ ὑλικοῦ κόσμου καί νοεραῦς φύσεως (ἀλλά ἀγγέλων καί ὄχι Θεοῦ). Βλ. Παπαδοπούλου 1990, σ. 604.

Μέ τόν χαρακτηρισμό αυτόν ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται μεθόριος ἀνάμεσα στὸν ὑλικό καὶ τὸν αὔλο, πνευματικό κόσμο (τοὺς ἀγγέλους). Ἐπειδὴ μετέχει ταυτόχρονα καὶ στοὺς δύο, ὁ «μεθόριος ἄνθρωπος» ἀποτελεῖ τὴ γέφυρα καὶ τὸ σημεῖο ἐπαφῆς γιὰ ὅλη τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι συνεκτικός κρῖκος τῶν δύο ἐναντίων φύσεων, τῆς νοερᾶς καὶ τῆς αἰσθητῆς, εἶναι «μέσος» ἢ «μεθόριος» γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ μporοῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἐνώνει καὶ ἐναρμονίζει τὰ ἀντιτιθέμενα⁶. Στὸ ἔργο *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης λέγει ὅτι μέ τὰ λεγόμενα ἀπὸ τῆς Θεῖας Γραφῆς, περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, παραδίδεται κάποια διδασκαλία μεγάλη καὶ ὑψηλή, πού εἶναι ἡ ἐξῆς. «*Τὸ δὲ δόγμα τοιοῦτόν ἐστι: Δύο τινῶν κατὰ τὸ ἀκρότατον πρὸς ἄλληλα διεστηκότων, μέσον ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς τε θείας καὶ ἀσωμάτου φύσεως, καὶ τῆς ἀλόγου καὶ κτηνώδους ζωῆς*»⁷.

Σύμφωνα μέ τὸ παραπάνω, καθίσταται φανερό ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ κρῖκος μεταξὺ δύο κόσμων: τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ ἅγιος Γρηγόριος γράφει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνώνει μέσα του τὰ δύο ἄκρα⁸ («μέσον ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον»), εἶναι «μεθόριος ἄνθρωπος». Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο αἰσθητὸ ὄν πού εἶναι μεθόριο καὶ ἔχει τὴ δυνατότητα τῆς προσπέλασης στὰ νοητά. Μέ τὴν αἰσθητὴ του φύση καὶ τὴ λογικὴ του δυνατότητα ὁ ἄνθρωπος «μεσιτεύει»⁹ ἀνάμεσα στὰ νοητὰ καὶ στὰ αἰσθητὰ. Ἔτσι, ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ὡς μεθόριος εἶναι καὶ μία «μεσιτεύουσα» φύση, αἰσθητὴ καὶ ταυτόχρονα νοητὴ, λογικὴ¹⁰.

Ὁ Vasile Răducă¹¹, ἐρμηνεύοντας τὴ διδασκαλία αὐτῆ, θεωρεῖ ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης χρησιμοποιοῖ τὴ λέξη *μεθόριος* μέ διπλὴ ἔννοια: μία κατὰ τὴ νεοπλατωνικὴ τάση καὶ

6 Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας*, PG 45, 25D-28A. Πρβλ. Μουτσούλα 1997, σ. 382.

7 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 181BC: «*Οὐκοῦν διπλὴ τις ἐστὶν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευὴ, ἢ τε πρὸς τὸ Θεῖον ὁμοιωμένη, ἢ τε πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην διηρημένη. Τοιοῦτον γάρ τι ὁ λόγος ἐκ τῆς συντάξεως τῶν γεγραμμένων αἰνίττεται, πρῶτον μὲν εἰπὼν, ὅτι "Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν" πάλιν δὲ τοῖς εἰρημένους ἐπαγαγὼν, ὅτι "Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοῦς", ὅπερ ἄλλότριον τῶν περὶ Θεοῦ νοουμένων ἐστίν. Οἶμαι γὰρ ἐγὼ δόγμα τι μέγα καὶ ὑψηλὸν διὰ τῶν εἰρημένων ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς παραδίδοσθαι. Τὸ δὲ δόγμα τοιοῦτόν ἐστι: Δύο τινῶν κατὰ τὸ ἀκρότατον πρὸς ἄλληλα διεστηκότων, μέσον ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς τε θείας καὶ ἀσωμάτου φύσεως, καὶ τῆς ἀλόγου καὶ κτηνώδους ζωῆς. Ἐξεστί γὰρ ἐκατέρου τῶν εἰρημένων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματα θεωρῆσαι τὴν μοῖραν; τοῦ μὲν θείου τοῦ λογικόν τε καὶ διανοητικόν, ὃ τὴν κατὰ τὸ ἄρρην καὶ θῆλυ διαφορὰν οὐ προσίεται; τοῦ δὲ ἀλόγου τὴν σωματικὴν κατασκευὴν καὶ διάπλασιν εἰς ἄρρην τε καὶ θῆλυ μεμερισμένην. Ἐκάτερον γὰρ τούτων ἐστὶ πάντως ἐν παντὶ τῷ μετέχοντι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἀλλὰ προτερεῖται τὸ νοερὸν, καθὼς παρὰ τοῦ τὴν ἀνθρωπογονίαν ἐν τάξει διεξεληθόντος ἐμάθομεν, ἐπιγεννηματικὴν δὲ εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν πρὸς τὸ ἄλογον κοινωνίαν τε καὶ συγγένειαν».*

8 Σχετικὰ μέ τὸ θέμα αὐτὸ πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφορῶν ἀπόρων*, ἐν: *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καὶ Ασκητικῶν* 14Δ, Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονικὴ 1992, 424: «*Τοῦτο δὲ χάριν ἔσχατος ἐπεισάγεται τοῖς οὖσιν ὁ ἄνθρωπος, οἰοῖται σύνδεσμός τις φυσικός τοῖς καθόλου διὰ τῶν οἰκείων μερῶν μεσιτεύων ἄκροις, καὶ εἰς ἐν ἄγων ἐν ἑαυτῷ τὰ πολλῶ κατὰ τὴν φύσιν ἀλλήλων διεστηκότα τῷ διαστήματι, ἵνα τῆς πρὸς Θεόν, ὡς αἴτιον, τὰ πάντα συναγούσης ἐνώσεως ἐκ τῆς ἰδίας πρότερον ἀρξάμενος διαμέσεως, καθεξῆς διὰ τῶν μέσων εἰρμῶ καὶ τάξει προβαίνων εἰς τὸν Θεὸν λάβῃ τὸ πέρας τῆς διὰ πάντων κατὰ τὴν ἔνοσιν γινομένης ὑψηλῆς ἀναβάσεως, ἐν ᾧ οὐκ ἐστὶ διαίρεσις».*

9 Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὴν ἐπιγραφήν τῶν ψαλμῶν*, PG 44, 457BC.

10 Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνεται σκόπιμο νὰ ἀναφερθεῖ ἡ ἐπισημάνση τοῦ καθηγητῆ Χρήστου Γιανναρᾶ, ὁ ὁποῖος γράφει: «Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο αἰσθητὸ ὄν πού ἔχει τὴ δυνατότητα τῆς προσπέλασης στὰ νοητὰ, στὴ λογικὴ ἄρμονία καὶ τάξη τῆς ζωῆς. Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι μόνο ὁ ἄνθρωπος ἔχει λόγο, εἶναι ὁ ἴδιος φύσει 'ζῶν λογικόν'. Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι μόνο ἡ ικανότητά του νὰ διακρίνει, νὰ γνωρίζει καὶ νὰ ἐκφράζει τὴ μορφή-διαμόρφωση-τρόπο τῆς κοσμικῆς ἄρμονίας καὶ τάξεως. Εἶναι καὶ ἡ δυνατότητά του νὰ δημιουργεῖ κόσμο, νὰ μορφοποιεῖ τὴν ἀμορφία, νὰ λογοποιεῖ τὴν ἄλογία. Μέ τὴν αἰσθητὴ του φύση καὶ τὴ λογικὴ του δυνατότητα ὁ ἄνθρωπος 'μεσιτεύει' ἀνάμεσα στὰ νοητὰ καὶ στὰ αἰσθητὰ. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ εἶναι μιὰ 'μεσιτεύουσα' φύση, αἰσθητὴ καὶ ταυτόχρονα λογικὴ, εἶναι λόγος 'ἐν σώματι', γεγονὸς συνάντησης τοῦ λόγου τῆς ζωῆς μέ τὴ φύση τῶν αἰσθητῶν» (Γιανναρᾶ 1994, 22).

11 Vasile Răducă 1996, 101.

μία κατά τό πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τοῦ Φίλωνα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεθόριος, μεθοριακή ὑπαρξή -ὅπως ἐκφράζεται περὶ αὐτοῦ καί ὁ Φίλων¹²- τόσον ἀπό ἀπόψεως δημιουργίας, ὅσο καί ἀπό ἀπόψεως δυνατοτήτων. Ὡς μικτός κόσμος, εἶναι συγκεκριμένος ἀπό τοῦ νοητοῦ καί τοῦ αἰσθητοῦ στοιχείου¹³. Μετέχει τόσο τῆς ἀσωμάτου, νοερᾶς καί ἀκηράτου φύσεως, ὅσο καί τῆς σωματικῆς, ὑλῶδους καί ἀλόγου¹⁴. Ἴσταται μεταξύ τῆς θείας καί κτηνώδους ζωῆς¹⁵. Ἐξ ἄλλου ἢ μεθοριακότητα, τόν καθιστᾷ διὰ τῆς προαιρέσεως μέτοχο τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας¹⁶, ἢ καί σύμμαχο καί συνεργάτη τοῦ παρά Θεοῦ δοθέντος πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἀγγέλου ἢ τοῦ ἀντικειμένου διαβόλου¹⁷. Ἐπίσης, δυνάμενος νά ἴσταται μεταξύ ζωῆς καί θανάτου¹⁸, μεταξύ ἀνθρωπίνης καί ἀσωμάτου φύσεως¹⁹, τῆς τρεπτῆς καί ἀτρέπτου καταστάσεως, προσάγει ἱκετηρίες πρὸς τόν Θεό, διαπορθμεύοντας τό ἔλεος καί εὐεργετώντας ὄλους, καί μάλιστα τούς ἀλλοιωθέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας²⁰.

Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἀνακεφαλαίωση τῆς δημιουργίας καί σ' αὐτήν τή συνάφεια μερικοὶ πατέρες δέν διστάζουν νά τοῦ προσδώσουν τόν στωϊκὸ ὄρο «μικρόκοσμος», ὁ ὁποῖος στή σκέψη τους χάνει φυσικά κάθε ἴχνος πανθειστικῆς ἀποχρώσεως²¹. Γιά τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης ὁ ἄνθρωπος εἶναι μικρόκοσμος μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἀποτελεῖ μεθόριο πού ἐνώνει τὴν αἰσθητὴ καί τὴν πνευματικὴ κατηγορία ὑπάρξεως καί, μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση, ἔχει δυνατότητα νά συνεργεῖ στὴν ἐπανασύνδεση τους²². Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος Νύσσης εἶναι πολὺ προσεκτικός. Δέν ἐπιτρέπει στὸν ἄνθρωπο νά καμαρώνει μὲ τό νά εἶναι ἕνας «μικρόκοσμος». Ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἶναι κατηγορηματικός· ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι «μικρόκοσμος»²³ μὲ τὴν ἔννοια πού ἔδιναν στὸν ὄρο αὐτὸ οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι, ἐπειδὴ περικλείει μέσα του ὅλα τὰ στοιχεῖα (χῶμα, ἀέρα, φωτιά καί ὕδωρ), ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται τό σύμπαν. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια μικρόκοσμος εἶναι καί τό κουνούπι καί τό ποντίκι²⁴.

Γιά τόν ἅγιο Γρηγόριο ἡ ὑπεροχὴ καί τό μέγεθος τοῦ ἀνθρώπου δέν βρίσκεται στὴν ὁμοιότητά του μὲ τόν κτιστὸ κόσμον, ἀλλὰ «ἐν τῷ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τῆς κτίσαντος φύσεως»²⁵. Αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ διαφορὰ, πού διαφοροποιεῖ τόν ἄνθρωπον ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα κτιστὰ ὄντα.

12 Φίλωνος, *Περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέως κοσμοποιίας*, σ. 135. Βλ. F. H. Colson and G.H. Whitaker 1929.

13 Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας*, PG 45, 25. Ἐπίσης, στὴν ἀνθρωπολογία τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου τονίζεται ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τόν ἄνθρωπον «ἐξ ἀμφοτέρων, ἀόρατὸν τε καὶ ὀρατῆς φύσεως» (Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος ΑΗ'*, PG 36, 321D). Ὁ Γρηγόριος Θεολόγος ὀνομάζει τὴν ψυχὴ «νοερὰ» καί τόν ἄνθρωπον: «πρὸς αἶμα καὶ ἀθάνατον, ὀρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα» (Γρηγορίου Θεολόγου, αὐτόθι).

14 Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ Ἰσματος τῶν Ἰσμάτων*, PG 44, 1009BC.

15 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 181.

16 Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίον III*, PG 45, 608-609.

17 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, PG 44, 337-340.

18 Ὡς ἀποδεικνύει καί ἡ ζωὴ τῶν παρθενεύοντων: «... ὥσπερ τι μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς ἑαυτοὺς στήσαντος...» (*Περὶ Παρθενίας*, PG 46, 377).

19 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον τῆς ὀσίας Μακρίνης*, PG 46, 972: «... μεθόριος ἦν ἡ ζωὴ τῆς τε ἀνθρωπίνης καὶ τῆς ἀσωμάτου φύσεως».

20 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*, PG 44, 457BC: «Ὁ γὰρ ἐν τούτῳ τῷ ὕψει γενόμενος μεθόριος τρόπον τινὰ τῆς τρεπτῆς τε καὶ ἀτρέπτου φύσεως ἴσταται, καὶ μεισιτεῖ καταλλήλως τοῖς ἄκροις, τῷ μὲν θεῷ ἱκετηρίας ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθέντων ἐξ ἁμαρτίας προσάγων, τῆς δὲ ὑπερκεκμημένης ἐξουσίας τὸν ἔλεον ἐπὶ τοὺς δεομένους τοῦ ἔλεου διαπορθμεύων...».

21 Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 28B. Βασίλειος ὁ Μέγας, *Εἰς τὸ πρόσεχε σεαυτῷ 7*.

22 Παναγιώτη Χρήστου, *Τὸ μυστήριον τοῦ ἀνθρώπου*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 14.

23 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 177D-180A. Γιά τὴν ἱστορίαν τοῦ ὄρου «μικρόκοσμος» βλ. Allers 1944, σ. 319-407.

24 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 180A.

25 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 180A.

Ὁ καθηγητής Στυλιανός Παπαδόπουλος ἀναφέρει: «Ὡς ‘μεθόριος’ ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι ‘μικρόκοσμος’ (PG 44, 177D), ἀλλά ἔχει ‘μέγεθος’, μεγαλωσύνη, πού ὀφείλεται στό ὅτι εἶναι ‘ἔμψυχον ὁμοίωμα’ (PG 46, 172D), ‘εἰκόν’ καί ‘συγγενές’ τοῦ Θεοῦ, πού συνεχῶς αὐξάνει πνευματικά, ὅπως εἶχε ὑπογραμμίσει ὁ Εἰρηναῖος. Αὐτά τοῦ παρέχουν τήν δυνατότητα νά ὑψωθεῖ πρὸς τόν Θεό, καί νά ὑψώσει καί τόν αἰσθητό κόσμο, στόν ὁποῖο ἐπίσης μετέχει, ὥστε ἡ ὅλη δημιουργία ἐνιαῖα νά δοξάζει τόν Θεό (173C)»²⁶.

Ἐπομένως, κατὰ τόν ἱερό πατέρα, ὁ λόγος, ὁ σκοπός πού ὁ Θεός κατασκεύασε τόν ἄνθρωπο μέ ψυχή καί σῶμα, εἶναι νά φανερώσει μέ τήν ψυχή τό ἀόρατο, νοητό καί ἀσώματο στοιχεῖο, καί μέ τό σῶμα τό ὀρατό καί αἰσθητό στοιχεῖο²⁷. Ὁ Θεός δημιουργός κατὰ τή γένεση τοῦ ἀνθρώπου συνέδεσε μέ ἀνώτερη πρόνοια τή νοερή οὐσία τῆς ψυχῆς μέ τό γήινο σῶμα, ὥστε νά ἔχουν συγγένεια μεταξύ τους καί νά μήν ἀποξενώνεται τό γήινο καί ὑλικό στοιχεῖο ἀπό τή νοερή καί ἀσώματη ζωή, ἡ ὁποία ἀνήκει καθ’ ἑαυτή στόν Θεό καί στούς ἀγγέλους του²⁸. Φανερόνεται ἔτσι τό μεγάλο θαῦμα τῆς σοφίας, τῆς ἀγάπης καί τῆς δύναμης τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὅταν πραγματεύεται τό δόγμα γιά τή δημιουργία, τοποθετεῖ τή χριστιανική κοσμολογία (=κτισιολογία) σέ πλατεῖα βάση. Δέν ἐξετάζει τόν κόσμο ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἄνθρωπο καί τόν Θεό. Πρόκειται γιά τόν ἀνθρωποκεντρικό καί θεοκεντρικό χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς κτισιολογίας. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἐπιτυγχάνει μία δημιουργική σχέση ἀνάμεσα στήν κοσμολογία, τήν ἀνθρωπολογία καί τή θεολογία. Ἡ κοσμολογία (=κτισιολογία) ὡς ἀποκάλυψη στοχεύει στήν τελείωση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κτιστός κόσμος δέν εἶναι ἀπό μόνος του ἀξία ἢ ἀγαθό, ἀλλά παίρνει ἀξία ἀπό τόν ἄνθρωπο «*μεθόριο*» πού ὑπάρχει μέσα σ’ αὐτόν. Κέντρο τοῦ σύμπαντος εἶναι ὁ «*μεθόριος ἄνθρωπος*»²⁹ καί ὁ ἐν Χριστῷ προορισμός του εἶναι ἡ βάση γιά νά ἐρμηνευθεῖ σωστά ἡ ὅλη δημιουργία. Αφοῦ λοιπόν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ὑπάρχει τό σύμπαν, ἡ ὅλη δημιουργία δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ αὐτάρκης καί αὐτόνομη. Ἐτσι λοιπόν ἡ κοσμολογία τοῦ Γρηγορίου ἔχει ὡς κύριο χαρακτηριστικό τόν ὀργανικό της σύνδεσμο μέ τήν θεανθρωπολογία του. Ὁ σύνδεσμος αὐτός ἐν Χριστῷ ἀποτελεῖ πηγὴ γνώσεως γιά τόν Θεό, γι’ αὐτό ἡ κοσμολογία κι ἡ ἀνθρωπολογία δέν νοοῦνται χωρὶς τή θεολογία. Μόνο μέ τήν εὐρεία αὐτή βάση μπορεῖ κάποιος νά κατανοήσει ὀρθά τή διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης καί νά ἐρμηνεύσει τήν ἐκδίπλωση τῆς θείας ἐνεργείας μέσα στόν κόσμο.

Ὅπως βλέπουμε, ὁ ἄνθρωπος καί κόσμος ὡς ἔργα τοῦ ἴδιου τεχνίτη συνδέονται στενότερα. Ἡ σχέση τους εἶναι ἀμοιβαία καί ἀνάλογη. Πάντως, ἡ σχέση αὐτή δέν εἶναι σχέση κυριαρχίας καί ὑποδούλωσης, ἀλλά συγκοινωνίας καί ἀλληλομεθέξεως, ἀφοῦ ὁ ἕνας εἰσχωρεῖ στό βάθος τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου, φανερόντας ἔτσι τέλεια ἀλληλοπεριχώρησή τους. Ἐτσι, ἡ κτίση ὀλόκληρη κινεῖται πρὸς τήν τελείωση. Ὁ ἄνθρωπος ὡς «*μικρόκοσμος*», «*μεθόριος*» καί «*μεσίτης*» πρωταγωνιστεῖ ὑπεύθυνα, καθοδηγώντας τή φορά τῆς κτίσεως πρὸς τόν Θεό. Ἐδῶ ἔγκειται ὁ ἱερατικός ρόλος τοῦ ἀνθρώπου στή δημιουργία τοῦ Θεοῦ, πού συμπληρώνει λειτουργικά ἐκεῖνον τοῦ βασιλέως. Ὁ ρόλος αὐτός ἐκφράζει μία εὐχαριστιακή-ἀσκητική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν κόσμο. Γι’ αὐτόν τόν λόγο δέν θα διστάσουμε νά διατυπώσουμε τή θέση ὅτι ὁ ἄνθρωπος δίχως τόν κόσμο καί ὁ κόσμος δίχως τόν ἄνθρωπο δέν ἔχουν κανέναν λόγο ὑπάρξεως.

26 Πρβλ. Παπαδοπούλου 1990, σ. 604.

27 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ νηπίων*, PG 46, 173C.

28 Αὐτόθι.

29 Γιά τή μεθοριακότητα τοῦ ἀνθρώπου-μεσίτη πού ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἀναφέρει στά ἔργα του, πολὺ ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις ἐκφέρει καί ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς κ. Νικόλαος, στό βιβλίο του: *Ἀνθρώπος μεθόριος. Ἀπὸ τὰ ἀναπάντητα διλήμματα στά περάσματα τῆς «ἄλλης λογικῆς»*. Ἐν πλῆ, Ἀθήνα 2005.

Ἡ «μεθόριος» ἀνθρώπινη ψυχή

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης εἶναι ὁ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας πού μελέτησε εἰς βάθος τήν ἀνθρώπινη φύση, γνώρισε ὅλες τίς θεωρίες πού εἶχαν διατυπωθεῖ μέχρι τήν ἐποχή του γενικά περί τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά καί περί τῆς ψυχῆς του καί κατόρθωσε νά διατυπώσει συγκροτημένη διδασκαλία περί ψυχῆς. Ὁ Γρηγόριος, στήν προσπάθειά του νά θεμελιώσει τίς ἀπόψεις του σχετικά μέ τήν ψυχή, ἐντρυφήσε σέ ὅλη τήν πρό αὐτοῦ θεολογική γραμματεία. Ἐπίσης, γνωρίζει καλά τίς ἀντιλήψεις τῶν ποικίλων φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀλλά δέν μένει ικανοποιημένος ἀπό αὐτές, ἐπειδή δέν ἀποδίδουν τήν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Γιά τόν λόγο αὐτόν ἐπιχειρεῖ νά ἀναπτύξει τή δική του περί ψυχῆς διδασκαλία.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, στήν προσπάθειά του νά προσεγγίσει τό πρόβλημα τῆς ψυχῆς, προσφεύγει στήν Ἁγία Γραφή, ἡ ὁποία διδάσκει ὅτι ἡ ψυχή (=ὁ ἀνθρώπινος νοῦς)³⁰ εἶναι ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ: «*Ἄλλ' ὡς ἐδιδάχθης παρὰ τῆς Θείας Γραφῆς, ὁμοιον εἶπε τοῦτο ἐκείνω. Τό γάρ κατ' εἰκόνα γενόμενον διὰ πάντων ἔχει πάντως τήν πρός τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα, νοερὰν τοῦ νοεροῦ καί τοῦ ἀσωμάτου ἀσώματον, ὄγκου τε παντός ἀπηλλαγμένον ὡσπερ ἐκεῖνο καί πᾶσαν ἐκφεύγον διαστηματικὴν καταμέτρησιν ὁμοίως ἐκείνω ἄλλο δέ τι παρ' ἐκεῖνο κατὰ τήν τῆς φύσεως ιδιότητα*»³¹. Ὁ Γρηγόριος παρουσιάζει ἐδῶ ὅτι ἡ ψυχή ἔχει ὁμοιότητα μέ τὸ ἀρχέτυπό της³², τὸ Θεῖο, ἀλλά δέν εἶναι σέ ὅλα τὸ ἴδιο μέ Ἐκεῖνο. Ἡ ψυχή (ἢ ὁ νοῦς) τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά μόνο στίς ιδιότητές της ἢ στὰ ιδιώματά της παρατηροῦμε τό ἄκτιστο τοῦ Θεοῦ. Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι τὸ μέγα θέμα πού θίγει, μεταξύ ἄλλων, ὁ Γρηγόριος εἶναι τὸ θέμα τῆς ψυχῆς ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἢ ὁποία γίνεται κάτοπτρο τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Στυλιανὸς Παπαδόπουλος: «Τὸ ἔσχατο στάδιο τῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς θεοπτίας του ὁ Γρηγόριος ἐπιχειρεῖ νά ἐκφράσει με τήν εἰκόνα τοῦ κατόπτρου. Ἡ ψυχή, τήν περιγραφή τῆς ὁποίας κάνει μέ τήν βοήθεια τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ Πλωτίνου, εἶναι εἰκόνα τῆς θείας πραγματικότητος («*τῶν περι τὴν θεῖαν φύσιν*»). Ἡ ψυχή ὡς εἰκόνα εἶναι τόσο πραγματική, ὥστε μέσα της ὡς εἰς κάτοπτρο βλέπει-ἔχει τόν Θεό. Τό γεγονός τοῦ σκοτισμοῦ της μέ τήν ἀδαμική πτώση σημαίνει ὅτι ἔπαψε νά λειτουργεῖ ὡς κάτοπτρο. Ἡ ἐνανθρώπησις ὅμως τοῦ Λόγου καί ἡ Ἐκκλησία γενικά (PG 44, 737D-740A), σέ ἀπόλυτο συνδυασμό μέ τήν ἄσκησις καθάρσεως, ὀδηγοῦν τήν ψυχή στή ἀρχική της κατάσταση, ὅποτε ἐκτιμᾷ-βλέπει τόν “φυσικό” ἑαυτοῦ της καί μέσῳ τοῦ ἑαυτοῦ της, πού λειτουργεῖ σάν κάτοπτρο, βλέπει καί ἀπολαμβάνει τὸ ἀρχέτυπο κάλλος της, τόν Θεό. Ὁμοίωση μέ τόν Θεό, θέωση, ἀνάκρασις καί μεταστοιχείωσις τελικά τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ μὀρφωση τοῦ θείου εἶναι (τῶν θείων ιδιοτήτων) στήν εἰκόνα-κάτοπτρό του, στήν ψυχή»³³.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος προσπαθεῖ νά ὀρίσει τή φύση τῆς ψυχῆς, μέ σκοπό νά κατανοήσουμε καλύτερα τήν ἐννοιά της. Πολλοί εἶναι αὐτοί πού προσπάθησαν κατά καιροῦς

30 Ὁ Anthony Meredith ἐπισημαίνει τήν ταυτότητα τῆς ψυχῆς καί τοῦ νοῦ στὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, καθώς καί τή διάκρισή τους στόν Πλωτίνου. Ὅπως εἶναι γνωστό, κατὰ τήν ὀρθόδοξη πατερική παράδοση ἡ ψυχή καί ὁ νοῦς στοὺς περισσότερους συγγραφείς ταυτίζονται. Μέ αὐτό συμφωνεῖ καί ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὅταν λέγει ὅτι ἡ ψυχή (ἢ ὁ νοῦς, ἀφοῦ ταυτίζονται) εἶναι ἐκεῖνη, ὅπου ἐντοπίζεται τό κατ' εἰκόνα. Ἐκεῖνο πού χρειάζεται ἰδιαίτερος νά ἐπισημανθεῖ εἶναι ὅτι τό γεγονός τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ σημαίνει πὼς αὐτός δέν κατασκευάζεται τέλειος, ἀλλά μέ τή δυνατότητα νά γίνει τέλειος. Ἡ τελειότητα γιά τόν ἄνθρωπο δέν εἶναι μία στατική κατάσταση ἀλλά μία συνεχῆ πορεία, ἡ ὁποία ἐκφράζει αὐτόν τόν δυναμισμό. Ἔτσι, ἡ ψυχή καί ὁ νοῦς δέν νοοῦνται ὡς στατικές ὑπάρξεις. Βλέπε ἀναλυτικότερα στή βαθυστόχαστη μελέτη τοῦ Meredith 1989, σσ. 35-51.

31 Γρηγορίου Νύσσης, *Περί ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 41C.

32 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, PG 46, 509C: «*Κατὰ γὰρ τὸ θεῖον κάλλος τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος ἀπεικονίζεται. Οὐκοῦν, ὅταν πρός τὸν ἀρχέτυπον ἑαυτῆς βλέπῃ ἡ ψυχή, τότε δι' ἀκριβείας ἑαυτὴν καθορᾷ*».

33 Παπαδοπούλου 1990, σ. 610.

νά δώσουν έναν όρισμό τής ψυχής, σύμφωνα πάντοτε μέ τίς προσωπικές τους αντίληψεις³⁴. Ανάμεσα σέ αὐτούς, πού ὁ Γρηγόριος ἔχει ὑπ' ὄψιν του, εἶναι οἱ δύο κορυφαῖοι Ἑλληνεσ φιλόσοφοι Πλάτων καί Ἀριστοτέλης. Οἱ όρἱσμοὶ καί οἱ ἀπόψεις γιά τήν ψυχή τῶν δύο αὐτῶν φιλοσόφων ἐπιδρῶν σημαντικά στή σκέψη τοῦ ἱεροῦ πατέρα.

Κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης ἡ ψυχή ὑπάρχει «καθ' ἑαυτήν», μέ φύση διαφορετική καί ξεχωριστή ἀπό τή σωματική παχυμέρεια³⁵. Ἡ ψυχή εἶναι «*ἄυλος καί ἀσώματος*»³⁶, «*ἀειδής, νοερά καί ἀσώματος*»³⁷, «*ἀπλή, ἀσύνθετος καί ἀδιάλυτος*»³⁸, «*ἀθάνατος*»³⁹, «*ἀδιάστατος*»⁴⁰, «*μονοειδής καί θεοεἰκελος*»⁴¹, «*αὐτεξούσιος*»⁴². Ὁ ἱερός πατέρας δέν ἀρκεῖται μόνο στίς διάφορες ἀπόψεις καί τούς όρἱσμούς τῶν φιλοσόφων, ἀλλά προσπαθεῖ καί ὁ ἴδιος νά περιγράψει τήν ψυχή δίνοντας ἕνα σύντομο όρισμό, στόν ὁποῖο φαίνεται ἡ ἀριστοτελική ἐπίδραση. Ὁ όρισμός πού διατυπῶνει ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης γιά τήν ψυχή εἶναι ὁ ἐξῆς: «*Ψυχή ἐστίν οὐσία γενητή, οὐσία ζῶσα, νοερά, σώματι ὀργανικῶ καί αἰσθητικῶ δύναμιν ζωτικήν καί τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικήν δι' ἑαυτῆς ἐνείδσα, ἔως ἂν ἡ δεκτική τούτων συνέστηκε φύσις*»⁴³. Ὁ Γρηγόριος δηλαδή όρίζει τήν ψυχή ὡς οὐσία γενητή, ζῶσα, νοερά, ἡ ὁποία μεταδίδει ἀφ' ἑαυτῆς στό ὀργανικό καί αἰσθητικό σῶμα δύναμη ζωτική καί ἀντιληπτική τῶν αἰσθητῶν, μέχρἱς ὅτου ὁ δεκτικός σωματικός ὀργανισμός συγκροτεῖται⁴⁴. Ἡ ψυχή ἐπομένως, ἡ ὁποία εἶναι διάφορη ἀπό τήν σωματική παχυμέρεια, ἄλλη καί ἀσώματη, πορίζεἱ στό ὀργανικό καί αἰσθητό σῶμα ζωτική καί ἀντιληπτική δύναμη, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἡ δεκτική φύση αὐτῶν.

Σημαντική εἶναι ἐπίσης ἡ γνώμη τοῦ Χρήστου Παναγιώτου, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι: «τὸ νοητὸν στοιχεῖον εἶναι ἡ ψυχή... Αὐτὴ καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπον μεθόριον τῶν δύο κόσμων καί ἀποτελεῖ τὸν σύνδεσμον μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ θεῖου»⁴⁵. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης στή *ΙΑ' ὀμιλία* του στό Ἄσμα Ἀσμάτων παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή εἶναι «*μεθόριος δύο φύσεων*»⁴⁶, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μία εἶναι ἀσώματη, νοερή καί ἀθάνατη, ἐνῶ ἡ ἄλλη σωματική, ὑλώδης καί ἄλογη.

Κατά τόν Γρηγόριον: «*ἀληθής τε καί τελεία ψυχή μία τῇ φύσει ἐστίν, ἡ νοερά τε καί ἄυλος*»⁴⁷. Αὐτὴ περιλαμβάνει καί τήν θρεπτική καί τήν αἰσθητική καί τήν νοητική δύναμη. Οἱ δύο πρῶτες ὅμως συνδεόμενες δυνάμεις πρὸς τό σῶμα καταχρηστικῶς ὀνομάζονται ψυχή⁴⁸. Ἡ τρίτη ὅμως, ἡ κυριολεκτικῶς ὀνομαζόμενη ψυχή, ἀναφέρεται στήν πνευματική φύση τοῦ ἀνθρώπου καί ἐνεργεῖ ἄνευ ὀργάνων τοῦ σώματος⁴⁹. Ἡ ψυχή (=νοῦς) δέν συνδέεται μόνο μέ τό

34 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 29B: «*Ἄλλοι μὲν ἄλλως, φησί, τὸν περὶ αὐτῆς ἀπεφῆναντο λόγο, κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστος ὀρίζόμενοι*».

35 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 41C.

36 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 29A.

37 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, PG 46, 509D.

38 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 41B.

39 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 77A.

40 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 48A.

41 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 93D.

42 Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, PG 46, 524A: «*Ἐπειδὴ γὰρ θεοειδὴς ἄνθρωπος ἐγένετο καί μακάριος τῷ αὐτεξουσίῳ τειμημένος (τὸ γὰρ αὐτοκρατές τε καί ἀδέσποτον ἴδιόν ἐστι τῆς θείας μακαριότητος), τὸ δι' ἀνάγκης, αὐτὸν ἐπὶ τι μεταχθῆναι βίαιως ἀφάρσεις τοῦ ἀξιώματος ἦν*».

43 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 29B.

44 Αὐτόθι.

45 Χρήστου 1989, 189.

46 Γρηγορίου Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ Ἄσματος τῶν Ἀσμάτων*, PG 44, 1009BC: «*ἡ ἀνθρώπινη ψυχή δύο φύσεων οὐσα μεθόριος, ὧν ἡ μὲν ἀσώματος ἐστὶ καί νοερά καί ἀκήρατος ἡ δὲ ἕτέρα σωματική καί ὑλώδης καί ἄλογος*».

47 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 176B.

48 Πρβλ. Μουτσούλα 1997, σ. 383.

49 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 60AB.

ένα μέρος του σώματος αλλά μέ ὄλον τό σῶμα⁵⁰, ὡς «ἀπλή» καί «ἀσύνθετος φύσις» παραμένει καί μετά ἀπό τή διάλυση τοῦ σῶματικοῦ «συγκρίματος»⁵¹ καί δέν κινδυνεύει νά συμπαρασυρθεῖ ἀπό τή διάλυση τοῦ σώματος. Ἡ ψυχή ἐνεργεῖ δι' ἐκάστου μέρους τοῦ σώματος, προαπαιτεῖται ὁμως ἡ καλή λειτουργία κάθε μέρους του, ὅπως προαπαιτεῖται καί ἡ καλή κατάσταση τῶν μουσικῶν ὀργάνων γιά τήν παραγωγή τῆς μελωδίας⁵².

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἐρευνᾷ καί τόν τρόπο τῆς γεννήσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἀντικρούει παράλληλα τίς θεωρίες περὶ τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν τοῦ Πλάτωνα, περὶ τῆς ἀπορροῆς τῶν ψυχῶν τῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων καί περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ψυχῶν μετά ἀπό τό σῶμα. Ὁ Γρηγόριος ἀναμφιβόλως ἀρνεῖται τήν προϋπαρξη τῆς ψυχῆς, ἀλλά συγχρόνως καί τήν ἄποψη ὅτι εἶναι νεωτέρα τοῦ σώματος, δέχεται «μῖαν ἀμφοτέραν ἀρχήν, κατὰ μὲν τὸν ὑψηλότερον λόγον, ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ Θεοῦ βουλήματι καταβληθεῖσαν, κατὰ δὲ τὸν ἔτερον, ἐν ταῖς τῆς γενέσεως ἀφορμαῖς συνισταμένην»⁵³. Ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης δέχεται καί διατυπώνει μέ τόν καλύτερο τρόπο τῆς θεωρίας τῆς μεταφυτεύσεως τῶν ψυχῶν, ὑποστηρίζοντας ὁμως ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή γεννᾶται μέ τῆ δημιουργική δύναμη τοῦ Θεοῦ καί τῆ συνέργεια τῶν γονέων. Ἀπό τά παραπάνω καθίσταται φανερό ὅτι ὁ Γρηγόριος, χωρὶς νά ἀρνεῖται τήν παρέμβαση τοῦ Θεοῦ, δέχεται τήν μετάδοση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοὺς γονεῖς⁵⁴. Ὅσον ἀφορᾷ τόν χρόνο τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς μέ τό σῶμα, παραδέχεται τήν ταυτόχρονη σύστασή τους.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι «μεθόριον» τοῦ θανάτου καί τῆς ζωῆς

Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, κατὰ τήν εὐαγγελική καί πατερική πίστη, εἶναι ἡ ὑπέρτατη συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ πρὸς τήν ἀνθρωπότητα. Στό Πρόσωπο τοῦ προαιώνιου Λόγου, πού σαρκοῦται ἐλεύθερα, πραγματοποιεῖται ἡ μόνιμη διάβαση τῆς ἀχώρητης θεότητος στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, ἀποκαλύπτοντας τό πέλαγος τῆς φιλόανθρωπης οἰκονομίας καί ἀγάπης τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ γίνεται μέ τόν τρόπο αὐτό τό σημεῖο συναντήσεως («μεθόριος») μεταξύ ἀθανασίας καί θνητότητας, ἢ μάλλον μεταξύ ζωῆς καί θανάτου, ἀρετῆς καί κακίας. Στόν Χριστό συναντῶνται ἡ ζωή καί ὁ θάνατος, ἀφοῦ ὁμοίασε πρὸς μία ὑποκείμενη στόν θάνατο καί τή διάλυση φύση καί ἔγινε γι' αὐτήν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς. Ἡ σάρκωση ἀποβαίνει ἔτσι τό σημεῖο συναντήσεως ζωῆς καί θανάτου.

Ὁ Χριστός, ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, προσλαμβάνει κατὰ τῆ σάρκωσή Του τῆ θνητότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως καί ἀκολουθεῖ τῆ φυσική διαδικασία τοῦ θανάτου, ὄχι ὁμως γιά νά ὑποστῆ ὁ ἴδιος τῆ φθορά τοῦ θανάτου, ἀλλά γιά νά καταργήσει τόν θάνατο μέσα ἀπὸ τῆ συμμετοχὴ στήν ἀναγκαία ἀκολουθία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως:

«Καὶ τοῦτό ἐστι τό μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν θάνατον οἰκονομίας καί τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τό διαλυθῆναι μὲν τῷ θανάτῳ τοῦ σώματος τήν ψυχὴν κατὰ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν μὴ κωλύσαι, εἰς ἄλληλα δὲ πάλιν ἐπαναγαγεῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὡς ἂν

50 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 44D - 45A. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* 16, PG 44, 177B· ἐδῶ στή θέση τοῦ ὄρου «ψυχή» ὑπάρχει ὁ ὅρος «νοῦς».

51 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 44D - 45A.

52 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 161AB.

53 Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 236B. Πρβλ. Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως, PG 46, 125C: «*Λεῖπεται οὖν μῖαν καί τήν αὐτήν ψυχῆς τε καί σώματος ἀρχὴν τῆς συστάσεως οἶεσθαι*».

54 Βλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44, 253B: «*Τὸ γὰρ προκείμενον ἦν δεῖξει τὴν σπερματικὴν τῆς συστάσεως ἡμῶν αἰτίαν, μήτε ἀσώματον εἶναι ψυχὴν, μήτε ἀψυχον σῶμα, ἀλλ' ἐξ ἐμψύχων τε καί ζώντων σομάτων ζῶν καί ἐμψυχον παρὰ τὴν πρώτην ἀπογεννάσθαι ζῶον*». Πρβλ. *Περὶ ψυχῆς καί ἀναστάσεως*, PG 46, 128A.

αὐτὸς γένοιτο **μεθόριον** ἀμφοτέρων, **θανάτου τε καὶ ζωῆς**, ἐν ἑαυτῷ μὲν στήσας διαιρουμένην τῷ θανάτῳ τὴν φύσιν, αὐτὸς δὲ γενόμενος ἀρχὴ τῆς τῶν διηρημένων ἐνώσεως»⁵⁵.

Πρὶν ἀπὸ ὅλα πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιοῦν ἐδῶ τὴ λέξη «μεθόριον» γιὰ νὰ τὴν συνδέσει με τὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Πῶς ὅμως εἰσάγεται ὁ ὅρος αὐτὸς στὸ Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ; Αἰξίζει νὰ ἀναφέρουμε μίαν σημαντικὴ ἄποψη ἀπὸ ἕναν σύγχρονο μελετητὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τὸν Κυριακὸ Βατσικούρα, ὁ ὁποῖος στὸ βιβλίῳ του: *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου κατὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης* ἀπὸ πλευρᾶς του πραγματεύεται ἐν συντομίᾳ τὴν ἔννοια τοῦ μεθόριου σχετικὰ με τὴ χριστολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐφαρμόζει τὸν ὄρο «μεθόριος» στὸν Χριστὸ γιὰ νὰ περιγράψει τίς δύο σφαιρὲς ὑπαρξέως στὸ πρόσωπό Του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀμφίσημο ὄρο «μεταξύ», ὁ ὁποῖος σημαίνει ἐνδιάμεση ὄντολογικὴ φύση, μεταξύ ἀκριβῶς κτιστοῦ καὶ ἀκτίστου. Τὸ ζήτημα εἶχε ἐγείρει κυρίως ἡ πολεμικὴ κατὰ τοῦ Εὐνομίου, ὁ ὁποῖος εἶχε συλλάβει τὴν ἰδέα μιᾶς ὄντολογικᾶς ἐνδιάμεσης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐνός ὄντος μεταξύ τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κτιστοῦ πνεύματος. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὸν Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ὑπογραμμίζει τὴ συνάφεια τῶν δύο σφαιρῶν ὑπαρξέως στὸν Χριστὸ, μὲ τὴν ὁποία ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ ἡ θνητότητα καὶ ἡ ἀθανασία. Ὁ ὅρος λοιπὸν αὐτὸς («μεθόριος») περιγράφει μίαν τέτοια ἔνωση τῶν δύο σφαιρῶν κατὰ τρόπον πού νὰ μὴν συγχέονται μεταξύ τους. Τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ μπορεῖ νὰ ἀνακόψει τὴν διαδικασίαν τῆς διαλύσεως μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀφοῦ τὸ ὄριο τῆς θνητότητας σταματᾷ ἀναγκαστικὰ μπροστὰ στὴν αἰώνια καὶ ἀπεριόριστη θεία φύση τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖ ἡ κίνησις τοῦ θανάτου σταματᾷ καὶ δὲν μπορεῖ πλέον νὰ προχωρήσει, ἀφοῦ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ σταματᾷ τὴν κίνησις τοῦ θανάτου. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς καὶ ἐπανενώνει μὲ τὴν ἀνάστασίν Του τὰ χωρισμένα στοιχεῖα (ψυχή, σῶμα) καὶ δίνει ζωὴν στὰ στερημένα ζωῆς στοιχεῖα αὐτά»⁵⁶.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ὅμως μπορεῖ νὰ συμβεῖ μόνον ἐν Χριστῷ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα μόνον μέσῳ τῆς ἀνθρώπινης φύσεως τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης ὑπάρχουν συγκεκριμένα ὄντολογικὰ πλαίσια. Ὁ ἅγιος θὰ συνθέσει δημιουργικὰ τὴ θεολογίαν μὲ τὴν κοσμολογίαν, τονίζοντας τὴ δυναμικὴ σχέση τοῦ κτιστοῦ στὴν προοπτικὴ τῆς ἔνωσής του μὲ τὸν ἀκτίστο Θεό. Γιὰ τὸν Γρηγόριον, ἡ ἀρχὴ τῆς κοσμογονίας προϋποθέτει ὅτι τίς ἀφορμὲς καὶ τίς αἰτίες καὶ τίς δυνάμεις ὄλων τῶν ὄντων, ὁ Θεὸς τίς κατέβαλε ἀκαριαῖα καὶ ἀδιακρίτως⁵⁷. Ἔτσι λοιπὸν τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δίνει ὑπόστασις καὶ σύστασις στὰ πάντα διὰ τοῦ Λόγου Του, καθιστᾷ Αὐτὸν τὸν Λόγον Του, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀπόλυτον Μεσίτην καὶ στὴ συντήρησις τοῦ σύμπαντος! Πράγματι, ὁ κόσμος ἀνακεφαλαιώνεται στὸ Πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ μέσῳ τῆς ἀνθρώπινης φύσεώς Του, «καθὰπερ ἄνθρωπος ἄλλος». Ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ συνέχει καὶ συνάγει τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ νοητὰ, περικρατώντας τα γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν ὡς αἰτία, ἀρχὴ καὶ τέλος τους. Ὅλα αὐτὰ, πού κατὰ τὴ φύσιν τους βρίσκονται σὲ διάστασις, ὁ Χριστὸς τὰ κάνει νὰ «συννεύουν» τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο, θέτοντας ὡς βασικὴ δυναμικὴ ἀρχὴ τῆς σχέσεώς τους τὴν σχέση πρὸς Αὐτόν.

Ἡ παρθενία εἶναι «μεθόριον» τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἐπανειλημμένα χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο «μεθόριον» γιὰ νὰ τὸν συνδέσει ἐδῶ μὲ τὸ μυστήριον τῆς παρθενίας. Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ στὸ μυστήριον τῆς παρθενίας εἶναι σπουδαῖο ζήτημα στὴ χριστολογικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ ἀγίου Γρηγορίου. Γι' αὐτόν, οὐσιαστικὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ ἐνανθρώπησις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ χωρὶς παράλληλη

55 Γρηγορίου Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας* ΙΣΤ', PG 45, 52D.

56 Βατσικούρα 1999, 212. Σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο συγγραφέας ἀναφέρεται στὸν πολὺ γνωστὸ μελετητὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης Jean Daniélou (Daniélou 1961, 161-197).

57 Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *Ἀπολογητικὸς πρὸς Πέτρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Περὶ τῆς Ἐξαήμερου*, PG 44, 72B.

ἀναφορά στό μυστήριο τῆς παρθενίας⁵⁸. Τό μυστήριο τῆς παρθενίας ἐπικυρώνει καί ἐξαγγέλει τή μοναδικότητα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί τήν «*ἔξω πάθους*» γέννησή Του. Ἡ ἐκ παρθένου γέννηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι, κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης, ἐπιβεβαίωση τῆς ἀνθρωπότητος Του, τήν ὁποία προσέλαβε κατά μοναδικό καί θαυματουργικό τρόπο, καί γιά τήν ὁποία ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας ἐπανειλημμένα μίλησε, ὅταν «*οἰὸν ἀνθρώπου πολλακίς ὠνόμασε ἑαυτόν*»⁵⁹. Ἔτσι «*ἐν Χριστῶ*», δηλαδή στό Πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πραγματοποιῆται μέ τον τρόπο τῆς θείας οικονομίας ἡ συνάντηση τοῦ κτιστοῦ καί τοῦ ἄκτιστου. Ἐξω ἀπό τό μυστήριο τῆς οικονομίας, ἡ συνάντηση αὐτή εἶναι ἀνεφικτη. Μέ τή θεία ὁμως οικονομία γίνεται πραγματικό τό ἄλλως ἀδύνατο, «*ἡ σύναμις*» δηλαδή «*τῶν διεστώτων τῇ φύσει*», καί ἔτσι ὁ Χριστός ὑπάρχει ὡς «*μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων*»⁶⁰.

Ἡ παρθενία εἶναι ἡ ζωὴ «*κατ' εἰκόνα*» τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὑπόσχεση πού μᾶς ἐνώνει μέ τόν Χριστό, μᾶς ἀνακεφαλαιώνει καί μᾶς ὀλοκληρώνει. Κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης, «*σκοπὸς γὰρ τῇ τῆν παρθενίαν τιμώσῃ ψυχῇ Θεῶ πλησιάσαι καί γενέσθαι νύμφην Χριστοῦ*»⁶¹. Ἡ παρθενία κατά τόν Γρηγόριο εἶναι ἐπιθυμητό ἀγαθό, πού ὀδηγεῖ στήν ἀπόλυτη καθαρότητα, ἀποχωρίζει τόν κάτοχό της ἀπό τά σαρκικά καί, δίνοντας φτερά στόν πόθο του, τόν βοηθᾷ νά ἀνυψωθεῖ στά οὐράνια καί νά ἐνωθεῖ μέ τόν Θεό. Ἡ παρθενία εἶναι ἡ ὁδός μέ τήν ὁποία ἡ θεότητα κατεβαίνει ξανά στή γῆ καί ὁ ἄνθρωπος ἀνεβαίνει στά οὐράνια. Ὅπως ὁ Θεός κατέβηκε στή γῆ μέ σάρκα μέσφ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἔτσι κατεβαίνει πνευματικά καί στήν παρθένο ψυχῇ, πού γίνεται νύμφη τοῦ Χριστοῦ. Ὡς πρότυπα τῆς παρθενίας προβάλλει τόν ἀρχιπάρθενο Χριστό καί τήν Παρθένο Μαρία. Ὅπως στή Μαρία, ἔτσι καί σέ κάθε παρθένο γεννιέται ὁ Χριστός, ὄχι σωματικά ἀλλά πνευματικά⁶².

Γιά νά ἀρνηθεῖ τά ἐπιχειρήματα τῶν Ἐγκρατιτῶν, πού ἀποκίρτυταν συλλήβδην τόν γάμο, ὁ Γρηγόριος συζητεῖ τό νόημα τοῦ γάμου, ὅπως καί τή σχέση τῆς παρθενίας μέ τή θνητότητα καί τήν ἀθανασία στό Γ' καί ΙΔ' κεφάλαιο τῆς *Περὶ Παρθενίας* πραγματείας του⁶³. Ὁ γάμος, καίτοι παρουσιάσθηκε ὡς μία θετική λειτουργία στό κεφάλαιο ΚΒ' τῆς ὁμιλίας *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*⁶⁴, ἐν τούτοις στήν πραγματεία *Περὶ Παρθενίας* παρουσιάζεται ὡς μέσον τροφοδοσίας τοῦ θανάτου, διότι πράγματι ὁ γάμος ἐφευρέθηκε ὡς παραμυθία τοῦ θανάτου, διαωνίζει ὁμως τήν παρουσία τῆς δυνάμεως τοῦ θανάτου⁶⁵. Ἡ παρθενία, κατά τόν Γρηγόριο, εἶναι ἰσχυρότερη ἀπό τήν ἐξουσία τοῦ θανάτου. Εἶναι ἓνας τρόπος ὑπερβάσεως τοῦ θανάτου. Κατά τήν ἄποψη τοῦ Γρηγορίου, στήν παρθενία ὁ θάνατος βρίσκεται στό ὄριο τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ἡ πρακτική τῆς παρθενίας δέν συνεπάγεται διαδοχὴ τῆς θνητότητας, ὅπως συμβαίνει μέ τήν ἐξάπλωση τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἄνθρωπος μέ τήν παρθενία θέτει ἓνα τέλος στόν φυσικό θάνατο μέσα ἀπό τήν ὑπέρβαση τοῦ θανάτου τῆς σάρκας: «*διεκόπη τὸ συνεχὲς τῆς τοῦ*

58 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 324A: «*Διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι καί τὴν πῆγην τῆς ἀφθαρσίας αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μὴ διὰ γάμου εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ἐνδείξῃται διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον, ὅτι Θεοῦ παρουσίαν καί εἰσοδὸν μόνῃ καθαρότης ἱκανὴ ἐστὶ δεῖξασθαι*».

59 Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίον* 3, PG 45, 597B.

60 Γρηγορίου Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίον* 3, PG 45, 597BC. Πρβλ. 1 Τιμ. 2, 5.

61 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν σκοποῦ καί τῆς κατὰ ἀλήθειαν ἀσκήσεως*, ΕΠΕ, τόμ. 8, Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 298-300.

62 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 324AB: «*Ὅπερ γὰρ ἐν τῇ ἀμίαντῳ Μαρίᾳ γέγονε σωματικῶς, τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τῆς Παρθένου ἐκλάμψαντος, τοῦτο καί ἐπὶ πάσης ψυχῆς κατὰ λόγον παρθενεοῦσης γίνεται, οὐκέτι σωματικὴν ποιουμένου τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν "οὐ γὰρ γινώσκομεν ἔτι", φησί, "κατὰ σάρκα Χριστόν", ἀλλὰ πνευματικῶς εἰσοικιζόμενον καί τὸν Πατέρα ἑαυτῷ συνεισάγοντος, καθὼς φησί πού τὸ Εὐαγγέλιον*».

63 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 377.

64 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου* ΚΒ', PG 44, 205BC.

65 Βλ. Βατσικούρα 1999, 230.

φθείρεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν ἀκολουθίας»⁶⁶. Ἐδῶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης ἐπισημαίνει ὅτι ἡ παρθενία παρουσιάζεται ὅπως καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς «μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς»:

«Ἡ γὰρ σωματικὴ παιδοποιία (καὶ μηδεὶς δυσχεράνη τὸν λόγον) οὐ μᾶλλον ζωῆς, ἀλλὰ θανάτου τοῖς ἀνθρώποις ἀφορμὴ γίνεται· ἀπὸ γὰρ γενέσεως ἢ φθορὰ τὴν ἀρχὴν ἔχει, ἣς οἱ παυσάμενοι διὰ τῆς παρθενίας ἐν ἑαυτοῖς ἔστησαν τὴν τοῦ θανάτου περιγραφὴν περαιτέρω προελθεῖν αὐτὸν δι' ἑαυτῶν κωλύσαντες καὶ ὥσπερ τι μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς ἑαυτοὺς στήσαντες ἐπέχον αὐτὸν τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω φθοῆς. Εἰ οὖν οὐ δύναται παρελθεῖν τὴν παρθενίαν ὁ θάνατος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ καταλήγει καὶ καταλύεται, σαφῶς ἀποδεικνύεται τὸ κρεῖττον εἶναι τοῦ θανάτου τὴν παρθενίαν»⁶⁷.

Ἰδιαίτερο θεολογικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐδῶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἁγίου Γρηγορίου νὰ τονίζει τὴν ὑπεροχὴ τῆς παρθενίας ἔναντι τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου. Σὲ μία γνήσια σωτηριολογικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ προοπτικῇ, ὁ ἱερός πατέρας ὑποστηρίζει ὅτι ἡ παρθενία, διακόπτοντας τὶς γεννήσεις, διακόπτει καὶ τὴ διαδικασία τοῦ θανάτου, διότι ἡ φθορὰ ἔχει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τῆς γέννησης. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὁ Γρηγόριος λέγει ὅτι ἡ παρθενία ἔχει ἄμεση σχέση με τὴν ἄφθαρτη ζωὴ. Ἡ παρθενία ἔχει τὸν πρέποντα ἔπαινο, κατὰ τὸν Γρηγόριο, ἀπὸ τὴν ὀνομασία πού τῆς ἀποδίδεται: «Τὸ γὰρ ἄφθορον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πολλῶν ἐπὶ τῆς παρθενίας λεγόμενον σημαντικόν ἐστὶ τῆς ἐν αὐτῇ καθαρότητος ὥστε διὰ τοῦ ἰσοδυναμοῦντος ὀνόματος ἐστὶ ἐπιγινῶναι τὴν ὑπερβολὴν τοῦ τιμίου τούτου χαρίσματος, εἴπερ πολλῶν ὄντων τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτελουμένων μόνον τοῦτο τῇ ἐπωνυμίᾳ τοῦ ἀφθάρτου τετίμηται»⁶⁸. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος λέγει δηλαδή ὅτι ὅποιοι σταμάτησαν μὲ τὴν παρθενία νὰ γεννοῦν, σταμάτησαν στὸν ἑαυτό τους τὸν θάνατο καὶ τὸν ἐμπόδισαν μὲ τὸν ἑαυτό τους νὰ προχωρήσει, στήνοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν ἑαυτό τους ὡς ἓνα εἶδος συνόρου («μεθόριον») θανάτου καὶ ζωῆς. Κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο, ἡ παρθενία γίνεται τὸ ὄριο τῆς ἐνεργείας τοῦ θανάτου, ὄριο πού εἶναι ἀδύνατο νὰ τὸ ὑπερβεῖ στὸν θάνατο.

Συμπέρασμα

Ἡ ἐργασία αὐτὴ μᾶς ὀδήγησε σὲ μερικές βασικές διαπιστώσεις. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης θεωρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μεθοριακὴ ὑπαρξή, τόσο ἀπὸ ἀπόψεως δημιουργίας, ὅσο καὶ ἀπὸ ἀπόψεως δυνατοτήτων. Ὁ ἄνθρωπος ὡς μεθόριος καὶ ὡς μικτός κόσμος, εἶναι συγκεκραμένος ἐκ τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ στοιχείου. Μετέχει τόσο τῆς ἀσωμάτου, νοερᾶς καὶ ἀκηράτου φύσεως, ὅσο καὶ τῆς σωματικῆς, ὑλώδους καὶ ἀλόγου, ἴσταται μεταξύ τῆς θείας καὶ κτηνώδους ζωῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ μεθοριακότητα τὸν καθιστᾷ διὰ τῆς προαιρέσεως μέτοχο τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας. Δυνάμενος νὰ ἴσταται μεταξύ ζωῆς καὶ θανάτου, μεταξύ ἀνθρωπίνης καὶ ἀσωμάτου φύσεως, τῆς τρεπτῆς καὶ ἀτρέπτου καταστάσεως, ὁ ἄνθρωπος προσάγει ἱκετηρίες πρὸς τὸν Θεόν, διαφορθμεύων τὸ ἔλεος καὶ τὴν εὐεργεσία σὲ ὅλους. Τό γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε στό τέλος, ὅταν πλέον εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἡ δημιουργία, ἀκριβῶς σάν κρίκος μεταξύ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀποτελοῦσε τὸ μέγα μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης θεωρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς μεθοριακὴ ὑπαρξή μετέχει καὶ στίς δύο δημιουργίες πού γίνονται μία πραγματικότητα στό προσωπικό του εἶναι. Αὐτὴ εἶναι ἀκριβῶς ἡ βιβλικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀμοιβαιότητα πού ὑπάρχει μεταξύ ἀνθρώπου καὶ κτίσεως. Σύμφωνα με τὴ σκέψη τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τὸ προνόμιο τοῦ ἀνθρώπου ὡς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ» καὶ ὡς «μεθορίου» εἶναι ἀκριβῶς ὅτι μετέχει καὶ στήν κτιστὴ κοσμικὴ πραγματικότητα καὶ στή ἄκτιστη ἐξέκοσμικὴ πραγματικότητα, καὶ αὐτὸ τὸν καθιστᾷ ἱκανὸ –μόνον αὐτὸν μέσα στὰ ὅρια τῆς κτιστῆς φύσεως– νὰ ἐνώνει τὸ κτιστὸ μὲ τὸ ἄκτιστο. Ἡ μεθόριος κατάσταση, γιὰ τὸν ἅγιο

66 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 377BCD.

67 Αὐτόθι.

68 Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ παρθενίας*, PG 46, 320C.

Γρηγόριο, ή συνανάκραση καί μίξη τοῦ αἰσθητοῦ καί νοητοῦ στοιχείου στόν ἄνθρωπο, ὄχι μόνο δέν εἶναι τυχαία καί ἄσκοπη, ἀλλά ἔχει ἐπισυμβεῖ «προμηθεΐα κρείττον»⁶⁹, πρὸς τόν σκόπο νά διαπορθμεύσει τήν ἀγάπη καί τήν χάριθ σέ ὅλη τήν κτίσι, νά συνανυψώσει τή γῆ πρὸς τόν οὐρανό, νά συντελέσει στόν ἀγιασμό τῆς ὕλης καί νά τήν καταξιώσει, ὥστε αὐτή νά μὴ μείνει «ἄμοιρος», «ἀπόβλητος» καί «ἀπόκληρος» τῆς νοεράς καί ἀσώματης διαγωγῆς.

Βιβλιογραφία

Α΄ Πηγές

Τά πλεῖστα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης ἔχουν ἐκδοθεῖ κριτικῶς ὑπό τοῦ W. Jaeger. Στήν Πατρολογία τοῦ J. P. Migne βρίσκονται στούς τόμους 44, 45, καί 46. Παρατίθενται κάτωθι ὅσα ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἱεροῦ πατρός ἐχρησιμοποιήθησαν, ἀκολουθουμένης τῆς σειρᾶς τῶν στήν Ἑλληνική Πατρολογία τοῦ J. P. Migne.

1. Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου*, PG 44.
2. Γρηγόριος Νύσσης, *Ἐξήγησις τοῦ Ἰσματος τῶν Ἰσμάτων*, PG 44.
3. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον Μωϋσέως*, PG 44.
4. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν*, PG 44.
5. Γρηγόριος Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου*, PG 45.
6. Γρηγόριος Νύσσης, *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας*, PG 45.
7. Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46.
8. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τοὺς κοιμηθέντας*, PG 46.
9. Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ νηπίων*, PG 46.
10. Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ Παρθενίας*, PG 46.
11. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, PG 46.

Β΄ Μελέτες

Ἀλεξόπουλου, Θεοδώρου (2008): *Τὸ «εἶναι» κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης (Διερεύνησις τῆς ὀντολογίας τοῦ καππαδόκη Πατέρα μετὰ συγκριτικὰς ἀναφορὰς εἰς τὴν νεοπλατωνικὴν σκέψιν τοῦ 3^{ου} αἰ. καὶ τὰ ἀρεοπαγίτικα ἔργα)*, (Διδακτορικὴ Διατριβή), Ἀθήνα: Γρηγόρη.

Allers, Rudolf (1944): "MICROCOSMUS: from Anaximandros to Paracelsus", *Traditio*, Vol. 2, pp. 319-407: Fordham University.

Βατσικούρα, Ν. Κυριακοῦ (1999): *Ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης*, (Διδ. Διατρ.), Κατερίνη: Ἐπέκτασις.

Γιανναρᾶ, Χρήστου (1994): *Σχεδιάγραμμα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν*, Ἀθήνα: Δόμος.

Γρηγορίου Νύσσης, *Πνεῦμα καὶ Λόγος*. (1997): Ἐποπτεία-Εἰσαγωγή-Ἐπιλογή Στυλιανός Γ. Παπαδόπουλος: Ἐκδόσεις ΤΕΡΤΙΟΣ.

F. H. Colson and G.H. Whitaker (1929): *Philo I*, Loeb Classical Library 226. Cambridge: Harvard University Press.

Daniélou, Jean (1961): *La notion de Confins (μεθόριος) chez Grégoire de Nysse*. *Recherches de Science Religieuse - RSR* 49/2.

69 Βλ. *Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας* 6, PG 45, 25CD. *Περὶ τῶν νηπίων τῶν πρὸ ὥρας ἀφαρπαζόμενων*, PG 46, 173B.

Meredith, A. (1989): "The Concept of Mind in Gregory of Nyssa and the Neoplatonists", *Studia Patristica* 22 (ed. Elizabeth A. Livingstone; Leuven; Peeters Press).

Μουτσούλα, Η. (1997): *Γρηγόριος Νύσσης. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία*. Αθήναι: Ἐπτάλοφος.

Νικολάου, Μητροπολίτου Μεσογαίας καί Λαυρεωτικῆς (2005): *Ἄνθρωπος μεθόριος. Ἀπό τὰ ἀναπάντητα διλήμματα στά περάσματα τῆς «ἄλλης λογικῆς»*. Ἐν πλω.

Παπαδοπούλου, Σ. (1987) *Γρηγόριος Νύσσης. Ἡ θεολογία του, ὁ βίος του, τὰ ἔργα του, βιβλιογραφία*, Κατερίνη: ΤΕΡΤΙΟΣ.

Παπαδοπούλου, Σ. (1990): *Πατρολογία Β΄*, Ἀθήνα.

Vasile Răducă (1996): *Antropologia sfântului Grigore de Nyssa*, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

Χρήστου, Παναγιώτη (1975) "Τό ἀνθρώπινον πλήρωμα κατά τήν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης", στό: *Θεολογικά μελετήματα. Γραμματεία τοῦ Δ΄ αἰώνου*, Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν ἴδρυμα πατερικῶν μελετῶν.

Χρήστου, Παναγιώτη (1989): *Ἑλληνική πατρολογία. Τόμος Δ΄*, Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν ἴδρυμα πατερικῶν μελετῶν, Ἐκδοτικός οἶκος ΚΥΡΟΜΑΝΟΣ.

Χρήστου, Παναγιώτη (1991): *Τό μυστηριον τοῦ ἀνθρώπου*, Θεσσαλονίκη: Ἐκδοτικός οἶκος ΚΥΡΟΜΑΝΟΣ.

**ЗНАЧЕЊЕ ИЗРАЗА “ΜΕΘΟΡΙΟΣ” У АΝΤΡΟΠΟΛΟΓИЈИ
СВЕТОГ ГРИГОРИЈА НИСКОГ**

Свети Григорије Ниски када износи догму о стварању, тада поставља хришћанску космологију (кτισиологију) на једној широј основи. Он не истражује свет независно од Бога и човека. Ради се о богоцентричном и човекоцентричном карактеру хришћанске космологије. На овај начин, покушава и успева да успостави један стваралачки однос између космологије, антропологије и теологије. Створени свет не представља сам по себи неку вредност или добро, него добија вредност од човека “μεθόριος”-а, који постоји унутар света. Центар целокупног света је “μεθόριος ἀνθρώπος”, а његово предодређење у *Христу* је основа за правилно тумачење целокупне творевине. Дакле, пошто човек (као “μεθόριος”) представља главни логос (разлог, смисао, и сврху) због којег постоји целокупни свет, свеколика творевина не може да се сагледава сама по себи, самостално и аутономно. Следствено томе, космологија светог Григорија Ниског углавном има једну карактеристичну органску повезаност са његовом теантропологијом. Ова органска повезаност у *Христу*, представља извор знања о Богу, о човеку и свету. Ово је разлог због чега се хришћанска православна космологија и антропологија не разумевају без теологије. Само на овој основи, може неко да разуме учење Григорија Ниског и на основу исте да схвати и протумачи деловање божанских енергија у творевини.